

Akmalov Dilshod Raxmatxonovich

Yunus Rajabiy nomidagi O'zMMSSI

Annotatsiya: Ushbu maqolada chang cholg'usi tuzulishi, ijro yo'llari uning diapazoni va ansamblda qo'llanilishi haqida bayon etilgan.

Kalit so'zlar: chang, tor, kuy, ijro, maqom, tovush, musiqa.

Changning asosiy qismi trapesiya shaklidagi yog'och korpusdan iborat. Korpusning ustiga torlar tortilgan bo'lib, ularning soni ko'pincha 40-70 dona bo'ladi. Torlar torilgan qism rezonator qutisi sifatida ishlaydi.

Torlar odatda metallardan yoki bronzadan yasaladi. Har bir tor notaning yuqori va pastki qismida joylashgan tiqinlar yordamida sozlanadi. Bu torlar oralig'ida kichik metall tirtiblar o'rnatilgan bo'lib, ijro paytida torlarning balandligini o'zgartirishga yordam beradi.

Changni chalish uchun maxsus tirtiblar yoki zarb asboblari qo'llaniladi. Bu asboblarni barmoqlarga bog'lanib, torlarga zarb berish orqali ovoz chiqariladi.

Chang cholg'usi yumshoq, lekin keng diapazonli ovozga ega. Torlarning o'ziga xosligi va sozlanishi turli xil tovushlarni chiqarishga imkon beradi. O'zbek musiqa ansambllarida chang raqsbob qo'shiqlarda, maqom janrida va boshqa xalq musiqalarida keng qo'llaniladi. Changning ohangi chuqur va boy bo'lib, ansamblning boshqa cholg'ulari bilan uyg'unlikda yaxshi yangraydi.

Chang cholg'usining ijrochiligi torlar orasida muvozanatni saqlash va maxsus texnikalardan foydalanishni talab qiladi. Tajribali ijrochilar changda nafaqat an'anaviy musiqa, balki zamonaviy kompozitsiyalarni ham ijro eta olishadi. Bu cholg'u ham yakkaxon, ham ansambl tarkibida qo'llanilishi mumkin.

Chang cholg'u (chang qog'ozi yoki chang) Markaziy Osiyo va O'zbekiston xalq cholg'ulari turkumiga kiradi va keng tarqalgan torli cholg'ulardan biri hisoblanadi. Uning ovozi yumshoq, boy va chuqur tovushga ega bo'lib, ayniqsa, xalq va an'anaviy musiqalarda keng qo'llaniladi. Chang stol ustiga yoki tizza ustiga qo'yilib, torlar bilan barmoqlar va maxsus tirtiblar (torlarga tegishli asboblarni) yordamida chalinadi. Changda ijro etish turli usullarda amalga oshiriladi. Torlarga barmoqlar yoki maxsus asboblarni bilan urib, torlarning uzunligi bo'ylab tovush chiqariladi. Bu tovushlar unison va akkordlarda birgalikda yangraydi, ba'zida esa individual tarzda ijro etiladi. Chang cholg'usi an'anaviy o'zbek musiqa janrlarida, jumladan, maqomlarda keng qo'llaniladi. Shuningdek, u yakkaxon va ansambl ijrolarida ham ko'p uchraydi.

Changning diapozoni torlar soniga va torlarning uzunligiga qarab o'zgarishi mumkin. Odatda, chang cholg'usining diapozoni bir necha oktavadan iborat bo'ladi va u pastdan yuqoriga keng tovush oralig'ini qamrab olishi mumkin. Odatda, u ikkidandan to'rt oktavagacha bo'lgan tovush diapazoniga ega.

Chang cholg'usining torlarining soni ko'p bo'lishi ovozning boy va xilma-xil bo'lishiga olib keladi. Shu sababli, chang cholg'usi ijrochilari murakkab va go'zal musiqiy kompozitsiyalarni ijro etishlari mumkin.

Chang cholg'usining ovozi nozik va boy ranglarga ega bo'lib, xalq va an'anaviy musiqada keng tarqalgan maqomlarni chalish uchun mos keladi. Shuningdek, cholg'uning yumshoq va chuqur tovushi musiqa asarlarini hissiyot bilan ijro etishga imkon beradi. Ijrochilar texnika va zarb kuchini nazorat qilish orqali tovushni kuchli yoki yumshoq chiqarishi mumkin.

Chang cholg'usi ijrochilari nafaqat torlarga zarb berish, balki har bir tovushga o'ziga xos nafas berish usullarini bilishlari lozim. Bu asbobda tajriba va texnikaga ega bo'lgan ijrochilar xalq musiqasi va an'anaviy kuylar uchun ajoyib ovozlarni yaratadilar. O'zbekiston va Markaziy Osiyo an'anaviy musiqalarida chang ijrochilari maqom va turli milliy kuylarni ijro etib, musiqiy madaniyatni saqlab keladilar.

Chang cholg'usi ijrochiligi musiqiy merosning ajralmas qismi hisoblanadi va u milliy musiqaga yangicha ranglar bag'ishlaydi.

Chang cholg'usi ansamblda bir necha vazifalarni bajarishi mumkin:

Chang cholg'usi ansamblda ko'pincha melodik yo'nalishni qo'llab-quvvatlaydi. Uning torlaridan hosil bo'ladigan yumshoq va boy tovush ansamblning boshqa cholg'ulari bilan uyg'unlashib, musiqaga yangi darajalar qo'shadi.

Chang cholg'usi ansamblda ritmik asosni yaratishda ham ishtirok etadi. Torlarga maxsus zarb berish usuli bilan u musiqiy qismning ritmini aniqlab, boshqalar uchun zaruriy ritmik taglikni ta'minlaydi.

Chang cholg'usi ansamblda akkordlarni ijro etish orqali boshqa cholg'ular uchun garmonik fon yaratadi. Bu uning bir vaqtning o'zida bir necha torlarga tegib, boy harmoniyalar hosil qilish qobiliyatiga bog'liq. Ushbu garmonik imkoniyatlar chang cholg'usini xalq musiqasi uchun ajralmas qismiga aylantiradi.

Chang cholg'usi maqom va boshqa an'anaviy musiqada keng qo'llaniladi. Bu musiqiy janrlarda ijrochilar ko'pincha improvizatsiya qilishadi, ya'ni o'zlariga xos ohang va ohanglar qo'shishadi. Chang cholg'usi bu jihatdan juda mos keladi, chunki u ijrochiga musiqaga o'ziga xos tus berish imkonini beradi.

Chang cholg'usi o'zining noyob tovushi bilan ansambl tarkibidagi boshqa cholg'ular bilan uyg'unlashadi. U ko'pincha dutor, tanbur, nay, doira kabi an'anaviy cholg'ular bilan birga ijro etiladi.

Chang cholg'usi odatda boshqa cholg'ularning ohang va ritmiga qo'shib, kuylarni boyitadi. Ayniqsa, dutor va tanbur kabi torli cholg'ular bilan uyg'unlashib, maqom janrining hissiy va musiqiy chuqurligini oshiradi. Boshqa tomondan, doira va nay kabi zarbli va puflab chaladigan cholg'ular bilan esa birgalikda an'anaviy musiqaning boyligi va kengligini namoyon etadi.

Maqom ansambllarida chang cholg'usi juda muhim rol o'ynaydi. O'zbek maqomlari, xususan, Shashmaqom va boshqa an'anaviy maqom janrlarida chang cholg'usi odatda asosiy cholg'ulardan biri sifatida ishlatiladi. Bu cholg'u maqom ansambllarida ritm va harmoniya yaratishda bosh qahramonlardan biri hisoblanadi. Chang cholg'usi maqom ansambllarida ijro

etiladigan mumtoz kuylarning to'raligini oshiradi va tinglovchilarga musiqiy ohanglar orqali ma'naviy zavq beradi.

Chang cholg'usi ansambl musiqasiga chuqur va ta'sirchan tovushlar olib keladi va milliy musiqaning ajralmas qismiga aylanadi. Shu jihatdan, u an'anaviy o'zbek va Markaziy Osiyo musiqasi merosida o'z o'rnini saqlab kelmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOT:

- 1."Chang taronalari","Chang darsligi"-Ahmad Odilov
- 2."Ko'hna cholg'ular tarixi"-O'.Toshmatov,S.Turatov
3. Abdulla Qodiriy nomidagi O'zbek musiqa san'ati instituti, "O'zbek xalq cholg'ulari"
4. www.edu.uz